

Alexandra Cuniță & Coman Lupu (ed.), *Neologie, neologism. Concepte, analize, „ROMANICA” 20*, Editura Universității din București, București, 2015, 100 p.

Lavinia Ienceanu*

Facultatea de Litere, Universitatea „Alexandru Ioan Cuza”, Bd. Carol I 11, 700506 Iași, România

Venind în continuarea liniilor de cercetare deschise de numerele 3 (2010, *Las lenguas románicas y la neología*), respectiv 14 (2013, *La dinámica del léxico de la moda en el siglo XIX: estudio de neología léxica*), numărul 20 (2015) din colecția „ROMANICA”, *Neologie, neologism. Concepte, analize*, readuce în atenția cititorilor problema controversată a neologismelor. Printr-un riguros demers socio-lingvistic, volumul luat în discuție reunește un număr de șase studii extrem de bine încheiate și ancorate în realitatea imediată a limbilor română, spaniolă, franceză, în special, și romanice, în general, menite să lărgescă și rafineze spectrul de analiză a fenomenului neologic—filon nesecat al reînnoirii, îmbogățirii externe și interne a limbii, și al evoluției culturale perpetue într-o epocă a „informației simultane și a globalizării lingvistice” (Moroianu, p. 65). Dublind varietatea de teorii taxonomice, repertorii lexicografice și parcele lingvistice abordate, imprecizia terminologică, precum și gradul relativ de operaționalitate pe care îl are în ziua de astăzi însuși conceptul de „neologism” constituie două dintre principalele probleme pe care autorii își propun să le soluționeze.

În acest sens, primul articol, *Ideología y diccionario: aspectos de la neología léxica en los inicios de la lexicografía moderna del español*, semnat de Dolores Azorín Fernández, surprinde felul în care ingerințele de natură extralingvistică, mai precis ideologică, în procesul de selecție, inventariere și elaborare a repertoriilor lexicografice afectează funcția socio-pedagogică pe care ar trebui să o îndeplinească dicționarele, care, teoretic, se vor a întruhipa o așa-zisă „memorie socială colectivă”¹. Din acest punct de vedere, în ceea ce privește teritoriile hispanofone, este de remarcat tendința puristă și iberocentrică, devenită pe parcursul istoriei o constantă a

Dicționarului Academiei Regale Spaniole (DRAE). În virtutea tăieturilor diacronice și sincronice pertinente pe care autoarea le face pe parcursul analizei ocurențelor diferitelor unități lexicale, se desprinde faptul că, spre deosebire de alte dicționare descriptive de factură nouă, precum DEA și VOX, deschise nu doar spre adoptarea străinismelor, ci și spre adaptarea lor grafică, amprenta ideologică a autorității normative spaniole prin excelență a fost de-a lungul timpului una preponderent restrictivă, concretizată într-o respingere sistematică a neologismelor—fie ele împrumuturi sau creații interne—și, respectiv, într-o includere relativ tardivă a acestora în edițiile cele mai recente, în momentul în care majoritatea dintre acestea deja figurau în dicționarele non-academice menționate *supra*. Cu toate acestea, în ciuda poziției sale vădit conservatoare care privilegiază registrul cult în detrimentul uzului popular, în politica lingvistică a Academiei Spaniole se însinuează, totuși, o notă paradoxală, deoarece, după cum lasă să se înțeleagă D. Azorín Fernández, momente de prudență excesivă precum cel din 2001, spre exemplu, în care RAE decide includerea în dicționar și, prin urmare, aprobă folosirea în limbajul standard a dialectalismelor peninsulare, dar nu și a cultismelor hispanoamericane, contrastează flagrant cu cele de excesivă permisivitate când între filele unei variante actualizate a aceluiași dicționar se poate constata cu stupoare un aflux de „împrumuturi crude” (p. 18) ce intră automat în „coliziune” (p. 18) cu patrimonialismele corespunzătoare existente deja în limbă.

Tocmai datorită faptului că termenii nici nu se exclud, însă nici nu se suprapun în totalitate, absența unei linii fixe de demarcație conceptuală și a unei distincții semantice precise între „neologism” și „cuvânt recent” generează în mod constant conflicte

* Adresă de corespondență: lavinia.ienceanu@yahoo.es.

¹ Trad. n. după sp. *memoria social compartida*, Luis Fernando Lara, *Teoría del diccionario monolingüe*, 1997, p. 94–65 *apud* Azorín Fernández, p. 8.

de opinie între lingviștii românofoni partizani ai uneia sau alteia dintre cele două formule denominative. „*Neologisme, sensuri neologice, cuvinte recente* se adună, se succed, se combină într-un adevărat iureș” (p. 27) atît în viața cotidiană, cît mai cu seamă în sfera mediatică—una dintre principalele forțe actuale propulsoare de neologisme, de altfel—, subliniază Alexandra Cuniță în studiul intitulat *Neologisme? Cuvinte recente?*. În condițiile în care unele dintre cele mai vechi „neologisme” consemnate au o vîrstă de două sute de ani, iar în principalele dicționare românești de neologisme figurează sub aceeași etichetă atît „cartof”, cît și „computer”, „*neologismul și cuvîntul recent* ar putea fi, deci, văzute ca două puncte distincte ale unei axe a continuității” (p. 33) temporale, spune autoarea. Însă, perspectiva cronologică, respectiv periodicitatea cu care se inventariază și reunesc dovezile înnoirii lexicale în dicționare de neologisme sau de cuvinte recente², nu este singura de care se ține cont în vederea efectuării unei disocieri între neologism și cuvînt recent. Astfel, A. Cuniță menționează că toate „cuvintele recente” pot fi tratate, pînă la includerea lor în dicționarul general/explicativ, ca „neologisme” aparținînd unei anumite variante funcționale a limbii române, punctînd, însă, faptul că, dincolo de cele trei accepțiuni care în literatura de specialitate par să fie circumscrise atît sferei semantice a neologismului cît și celei a cuvîntului recent—împrumut din altă limbă; formație nouă construită din elemente preexistente în limbă; sens recent adăugat la un cuvînt mai vechi al limbii—, „sînt *neologisme* în primul rînd împrumuturile din alte limbi, dar sînt *cuvinte recente* în primul rînd formațiile lexicale noi pentru obținerea cărora sînt utilizate elemente preexistente în limbă” (p. 26). În contextul acestei dinamici speciale a mijloacelor de îmbogățire și nuanțare lingvistică, A. Cuniță avansează în mod pertinent concluzia conform căreia „neologismul” este un concept operant doar în perspectivă sincronică, nu și diacronică, evidențiind totodată nevoia imperioasă a diferențierii împrumuturilor de calcuri, a neologiei gramaticale de cea semantică, și, nu în ultimul rînd, importanța existenței unui criteriu calitativ care, precedînd atestarea lexicografică ulterioară, să reglementeze în rîndul vorbitorilor un uz responsabil, conștient și corect al

neologismelor, străin de snobismul și prețiozitatea lingvistică, și orientat spre eficientizarea comunicării, nicidecum spre obstrucționarea acesteia.

Împrumutul este o sursă de îmbogățire, dar recurgerea excesivă la acesta, în spiritul unui „liberalism lingvistic”, poate avea ca rezultat o astenie a limbii, accentuează François Gaudin în *La néologie n'est ce qu'elle était*, cel de al treilea studiu cuprins în volumul supus analizei. Într-o limbă care se constituie deopotrivă ca moștenire și recreare perpetuă, neologismul se situează la intersecția cuplurilor conceptuale dialectice saussuriene, evidențiază autoarea, mai precis, între semnificat și semnificant, între limbă și vorbire, diacronie și sincronie, paradigmă și sintagmă. Astfel, dacă, pe de o parte, un accident de comunicare reiterat prin uz poate deveni o formă stabilă în limbă, iar, înainte de apariția sa, neologismul încă nu există, pentru ca, după o anumită perioadă de la difuzarea sa, acesta să înceteze să mai poată fi catalogat ca atare—drept dovadă a ceea ce André Martinet califică drept „sincronie dinamică”³—, apărut într-o paradigmă culturală neologismul conține trecutul și anunță viitorul, neputînd fi despărțit de specificitățile combinatorii, sintagmatice ale limbii. În continuare, Fr. Gaudin operează distincția oportună între neologia exogenă—cea produsă în urma contactului dintre codurile lingvistice—și cea endogenă—rezultanta procedeelelor interne de formare lexicală—unde abrevierea, apocopa, afereza și cuvintele-valiză sînt supuse în mod special atenției cititorilor. De asemenea, autoarea atrage atenția și asupra diferenței dintre neologia de certificare și cea de apariție, cu precizarea că „neologismul de apariție împrumutat—cel mai adesea—nu este un cuvînt nou”, el existînd deja, dar într-o altă comunitate lingvistică unde a fost folosit, „ceea ce este paradoxal pentru o unitate definită prin noutatea ei” (trad. n.), pe cînd „neologismul de certificare este o formă calculabilă care nu a fost încă produsă, deci nici utilizată, după documentație”. În final, vizînd nu doar cazul limbii franceze, ci gradul de productivitate și funcționalitate neologică universală, Fr. Gaudin conchide că „neologia nu mai e ce era”, dată fiind și granița labilă, imprecisă, între neologia de necesitate, cea care vine în întîmpinarea cerinței referențiale, denominative

²Din rîndul dicționarului de cuvinte recente autoarea însăși le citează pe următoarele: Florica Dimitrescu (coord.), Alexandru Ciolan, Coman Lupu, *Dicționar de Cuvinte Recente*, ediția a III-a, Logos, București, 2013; Maria Dumitrescu, *Dicționar de cuvinte recente*, Semne, București, 2009; *Dicționar de cuvinte recente*, Semne, București, 2012.

³*De la synchronie dynamique à la diachronie*, „Diachronica”, nr. 1, 1984, p. 53–64, CrossRef, apud Gaudin, p. 38.

și, respectiv, neologia de contribuție, cea menită să răspundă unei nevoi pregnant expresive.

La aceeași concluzie pe care au conturat-o și studiile precedente, și anume că noțiunea de neologism este un „pseudo-concept”⁴ cu o eficiență relativ redusă în ansamblul conceptelor lingvistice operaționale, ajunge și Coman Lupu în *Neologism de sute de ani sau imprecizie conceptuală?*, unde acesta radiografiază comparativ statutul și dimensiunea teoretico-pragmatică a neologismului în lingvistica romanică. În concepția lui Florin Marcu⁵, semnaleză Coman Lupu, „orice împrumut savant de origine latino-romanică sau provenind dintr-o altă limbă modernă de cultură este un neologism. Or unele dintre cuvinte [...] au peste două sute de ani de existență în limba română [...]. Prin urmare, *neologism* este [în accepția lexicografului] același lucru cu împrumutul livresc, indiferent de data intrării acestuia în română”. Un alt caz paradoxal în egală măsură este cel al termenului de origine spaniolă, *sicario*, care, însă—coroborînd parcă teoria cu privire la politica lingvistică de atestare tardivă a Spaniei expusă de D. Azorín Fernández în studiul ce deschide volumul—, în dicționarele limbii spaniole intră abia la sfârșitul secolului al XIX-lea, pe cînd în limba română *sicar* datează încă de la 1648, fără a avea statutul de cuvînt neologic corespunzător unui împrumut livresc. Este de notorietate faptul că celebra formulă a Academiei Franceze: *neologia este o artă, neologismul – un abuz* (*apud* Lupu, p. 50), i-a determinat în mare măsură pe specialiștii din domeniu să prefere datarea prin cronologie relativă a cuvintelor sau întrebuițarea termenului de „cuvînt recent” celui de neologism. Pe de altă parte, în lingvistica franceză este considerat neologic doar cuvîntul care nu figurează încă în dicționar și poartă marca *sans dictionnaire fixe*⁶. Prin urmare, din cele expuse mai sus, „noul” aplicat unui cuvînt, unui sens sau expresii, continuă să nu dispună de un instrumentar lingvistic de măsurare, delimitare și redare precise, termenul „neologism”, asimilat pe alocuri „cuvîntului recent”—pentru a cărei identificare se au în vedere, împreună sau separat, criterii precum cronologia, frecvența în limbă sau aria de răspîndire—avînd un înțeles variabil, de la caz la caz, și suscitînd fertile, dar interminabile polemici.

⁴Cf. Alain Rey *apud* Gaudin, p. 37.

⁵V. *Marele dicționar de neologisme*, ediția a X-a revăzută, augmentată și actualizată, Editura Saeculum Vizual, București, 2008.

⁶Alexandra Cuniță *apud* Lupu, p. 50.

⁷Bălan-Mihailovici, 2005 *apud* Moroianu, p. 59.

Există neologisme și neologisme, spune Cristian Moroianu într-unul dintre cele mai complexe studii ale volumului: *Neologismele limbii române între tradiție, modernitate și actualitate*, în care găsim, de altfel, numeroase puncte de contact și idei în consonanță cu cele din articolele citate anterior. Există, deci, în limba română „neologisme (încă) neadaptate formal și neologisme adaptate, neologisme terminologice, neologisme internaționale [...], cu etimologie unică sau multiplă, efemere sau, dimpotrivă, rezistente și, de multe ori, prolifică, specifice unui domeniu sau mai multor domenii, cu o unică formă literară sau cu variante [...]”. Există, însă, cuvinte pătrunse de relativ multă vreme în limbă [...], dar care au rămas neadaptate și simțite ca străine de către vorbitori [...], la fel cum există împrumuturi foarte recente [...] care s-au adaptat foarte bine specificului limbii [...], fiind cunoscute și folosite la nivel general. În urma elaborării unei clasificări extrem de detaliate a neologismelor în funcție de unitatea lingvistică în care se încadrează, respectiv după tipul de etimologie aferent (p. 54–55), precum și în urma trecerii în revistă a relațiilor semantice care, nu de puține ori, constituie și baza de includere în limbă a acestora: sinonimie, antonimie, paronimie, polisemie, dublete semantice și etimologice etc., Cristian Moroianu avansează distincția între cuvinte noi și neologisme, ultimele subclasificîndu-se la rîndul lor în neologisme învechite: cultisme care întrunesc criteriul cronologic convențional, dar care nu se mai folosesc astăzi la nivel curent; neologisme moderne/curente: terminologice, aparținînd limbii literare sau standard, care reflectă în perioada contemporană, prin număr și frecvență, gradul de educație și cultură al societății românești în ansamblul ei; și, în final, neologisme recente sau actuale: cele care au pătruns în limbă în ultima perioadă și nu au fost adaptate încă la specificul fonomorfologic al românei. Mai mult decît atît, autorul distinge, de asemenea, între neologismele curente de uz general și așa-numitele „neonime”⁷. Dat fiind faptul că „trecerea de la o etapă de evoluție socio-politico-economică și culturală la alta [...] presupune parcursul de la statutul de «barbarisme» (mai ales grecisme, franțuzisme, englezisme) la cel de cultisme

și, apoi, la cel de neologisme, termeni de cultură sau de civilizație de uz curent”, autorul nuanțează faptul că sintagma „neologisme învechite” nu constituie o contradicție în termeni în cazul împrumuturilor care denotă obiecte materiale sau realități sociale, supuse, în mod fatal, perimării. Altfel spus, neologismele se demodernizează în măsura în care realitățile pe care le desemnează încetează să mai fie în vogă. Cu toate acestea, „folosirea constantă, consistentă și corectă”, mai presus de toate, și conștientă, a neologismelor, nu este o simplă modă sau opțiune stilistică, ci reprezintă indubitabil, în viziunea autorului, „semnul unei societăți evolute, ai cărei membri se exprimă, pe de o parte, la nivelul exigențelor lumii moderne, și, pe de altă parte, reușesc să denumească eficient, economic și funcțional progresele realizate în cele mai noi domenii de activitate”. Actualmente, „cuvintele recente sînt o normalitate, iar «neologismele», un deziderat”, susține C. Moroianu. În ultimă instanță, însă, într-un eșafodaj lexical unde „boschetar”, „bunăciune”, „ciocoflender” coexistă cu „alogen”, „apoli-nic”, „bromhidroză”, „ecosistem”, „fitofag”, „inamic”, „morgă”, „paneuropean” ș.a., autorul studiului de față pledează cu fermă convingere în sprijinul prevalării criteriului cultural asupra celui cronologic în vederea deosebirii cuvintelor noi de neologismele veritabile.

Ultimul studiu al volumului, și cel mai amplu, de altfel, are în vedere analiza neologismelor semantice din limba spaniolă. Cu alte cuvinte, în *Cuestiones en torno al tratamiento de los neologismos semánticos: entre la intuición, el análisis lingüístico y el diccionario*, Mª Antonia Martínez Linares abordează acele unități polisemice, concret, categoria verbelor resemantizate prin metaforizare, de tipul *pilotar*, *devorar*, *morder*, *digerir*, *engullir*, *fagocitar*, *absorber*, *anclar*, *agrietar(se)*, *resquebrajar(se)*, *acarrear*, *derrumbar*, *dolarizar(se)* etc., verbe înrădăcinate în uzul cotidian tocmai pentru că răspund unei nevoi expresive, însă neînregistrate oficial cu sensul lor figurat, neologic, în baze de date oficiale, sau în cel mai bun caz înregistrate, însă cu accepții incomplete sau diver-

gente între dicționarele de bază ale limbii spaniole. În scopul promovării unei analize de tip calitativ menite să tranșeze granița unei simple înregistrări de ocurențe lexicografice, autoarea reliefează problema cu care se confruntă semantica lexicală din spațiul hispanic în identificarea acestor modalități particulare de conceptualizare a realității, care, tocmai pentru că sînt percepute ca naturale, riscă să treacă neobservate. Spre deosebire de cunoștințele pe care le presupune identificarea unor unități neologice formale, identificarea celor de tip semantic se face doar în context și antrenează o componentă empirică, depinzînd exclusiv de simțul limbii, precum și de „competența lexicală și intuiția neologică”⁸ a vorbitorului, de o *agudeza mental* funciară, observă autoarea. Cu toate acestea, vizibilitatea considerabil redusă din dicționare a definițiilor „intensive”⁹, precum și a celor extensive, adaugă Martínez Linares, nu anulează existența efectivă a acestor procedee conotative de creare și nuanțare semantică. Investigînd „rutele metaforice” și analogiile sinonimice survenite pe aceeași orbită semantică a colocațiilor specifice limbii spaniole, cercetătoarea încheie afirmînd că extensiile metaforice care abundă în neologia semantică nu sînt arbitrare, ci sînt condiționate de tipare lingvistico-sintagmatice proprii, ceea ce le face demne de a constitui obiectul unor studii aprofundate.

*

În lumina celor spuse, considerăm că volumul supus analizei, prin vastul tablou conceptual pe care îl trasează, prin dimensiunea practică pe care demersul investigativ se articulează, prin rigurozitatea documentării, dar mai ales prin profunzimea, relevanța, valoarea și caracterul inovator al reflecțiilor expuse, reprezintă o contribuție de referință în peisajul socio-lingvisticii actuale, unde folosirea cu discernămint a neologismelor se constituie în reflexul unei societăți educate și elitiste, reflectînd, în același timp, o realitate lingvistică vie, flexibilă, polifațetică, în continuă schimbare.

⁸Cf. Blanco, 2012 *apud* Martínez Linares, p. 75.

⁹Cele fundamentate pe relevarea „caracteristicilor semantice distinctive sau prototipice sau primitive orientate spre captarea esenței sensului” (trad. n.) cf. Romero, 2008 *apud* Martínez Linares, p. 83.